

1956-os emlékek

1956 persze nem 1956-ban kezdődött, hanem jóval előbb. Mondjuk, 1953-ban. Tizenkét éves voltam, és határozottan emlékszem, ahogy nyáron egy este hallgattuk a rádióban Nagy Imre, az új miniszterelnök beszédét. Hogy én magamtól is értettem vagy a család felnőttjeitől ragadt rám, azt már nem tudom, de az biztos, hogy éreztük: valami változni fog, talán ezentúl kicsit jobban lesz. Arra viszont nem emlékszem, hol hallgattuk. A Balatonnál nem, mert a családi nyaralót 51-ben elvették. Mivel nyáron volt, talán Nagypapámék házában. Nagypapám ekkor már egy éve nem élt.

A második emlék az újságokkal kapcsolatos. Apám mindig olvasott újságot, és ez az újság ekkoriban a *Szabad Nép* volt, a párt hivatalos lapja. Arra is emlékszem, hogy az akkori *Magyar Nemzetet* valamivel rokonszenvesebb lapnak tartotta, mégis a *Szabad Népet* olvasta, mert „abból lehetett megtudni, honnan fúj a szél”. Egyszer csak azonban Apám elkezdte olvasni az *Irodalmi Újságot* is, az 56 utáni *Élet és Irodalom* elődjét. Mikor lehetett ez? Talán 1955 végén, talán 1956 elején. Ekkoriban egyre izgalmasabb cikkek jelentek meg a lapban, ezeknek híre ment. Konkrétan emlékszem Háy Gyula cikkére, „Miért nem szeretem Kucserát?”, amelyben egyfajta pártfunkcionárius-típust támadott 1956 nyarán. Egy másik cikkben a gyapotot „politikai növényként” emlegették, mivel termelését a szovjet minta szolgálai követéseként erőltették, holott a magyar éghajlat alatt nem igazán nőtt meg. (Még ilyenebb politikai növény volt a gumipitypang.) Akkoriban a Baross utca túloldalán, néhány háznyival a mi házunktól, volt egy újságos. Mai szemmel elképesztően kis számú újságot árult, és azokból is kevés példányt. Az *Irodalmi Újság* péntek délután jelent meg, Apám megbízott velem, hogy vegyek belőle. 2 (kettő) forint volt az ára. Viszont az újságos csak néhány példányt kapott a lapból (talán hármat?), és ez így maradt egész októberig. Tehát oda kellett menni az újságoshoz kora délután, és sorba állni, hogy jusson az embernek. Így vettem meg, amikor sikerült, az *Irodalmi Újságot*, néhány példány talán még most is megvan. 56 őszén lettem tizenöt éves, második gimnáziumba mentem. Emlékszem rá, hogy tudtam a Petőfi Körről, de semmi konkrétat.

1956. október 23. keddi napra esett. A gimnáziumban már hétfőn terjengtek hírek arról, hogy valahol az országban gyűlések vannak, ahol tizenkét pontos követeléseket fogalmaznak meg. (Több helyen, többfelét.) Arról is hallottunk, hogy Szegeden megalakult a MEFESZ diákszövetség, ami nagy újdonság volt a monopolhelyzetű DISZ-szel szemben. Mintha már hétfőn hallottunk volna róla, hogy valami tüntetés készül kedden. Mai fejjel rejtély számomra, hogy ezek a hírek hogyan terjedtek, hiszen az újságokat, a rádiót keményen ellenőrizték, a telefonban nem nagyon mertünk ilyesmiről beszélni, mert tudni véltük, hogy lehallgatják. Mégis terjedtek a hírek. Xerox akkor még nem volt, mindenféle sokszorosítás tilos volt, mégis emlékszem, hogy talán már hétfőn este valamelyik szülő a hivatalból hazahozott egy halvány, írógépeltszöveget, sokadik indigós másolatot, amin szintén valamelyik tizenkettő (tizenhat?) pont volt.

23-án reggel az iskolában az volt a hír, hogy a készülő tüntetést betiltották. Aztán valamikor délelőtt jött a hír, hogy a rádió bemondta: mégis engedélyezik.

Nem tudom, mit csináltam a tanítás végétől a tüntetés kezdetéig, arra sem emlékszem, hogy honnan indultunk és mikor. Az első konkrét emlékem, hogy kora délután nagy tömeggel vonulunk a Kiskörúton, nemzetiszín zászlókkal. (Nem emlékszem, hogy ezek már lukas zászlók voltak-e.) A tömeg jelszavakat skandált. Amire emlékszem: „Nem állunk meg félúton, sztálinizmus pusztuljon!” Ez egy korábbi kommunista jelszó variációja volt, az eredeti így hangzott: „Nem állunk meg félúton, reakció pusztuljon!” Mintha arra is emlékeznék, hogy: „Ez a kérdés Pesten, Budán, hová lett a magyar urán?” Emlékezetem szerint a tömeg a Kiskörút jobb oldalán ment, közepén mentek el mellettünk a villamosok a Marx tér felé. Az én nagy, október 23-ai történetem, amit többször el is meséltem, arról szól, hogy hogyan maradtam ki aznap (szerencsémre?) a történelemből. Ugyanis pont aznapra volt kitézve az első angol különórám, amit egy csoportban, egy maszek nyelvtanárnál kellett elkezdenem. Tehát mentem a tüntetők között, és néztem az utcai órákat. Karórám még jó sokáig nem volt. Aztán amikor vissza kellett fordulnom, hogy időre (villamossal) odaérjek az órára,

* Megjegyzés: ahogy mondani szokták, „név és cím a szerkesztőségben”, akit érdekel, megtalálhat. Azonban ezt a visszaemlékezést Édesanyám biztatására, családi használatra írtam. Most, hogy mégis közzétesszük, helyesnek tartottam névteleníteni. Egyébként teljes egészében emlékezetből írtam, semmi segédeszközt nem használtam fel, semminek nem néztem utána, semmit nem ellenőriztem. Azt akartam, hogy azt rögzítem, ami saját emlékként, sok elfojtás és feledés után megmaradt.

ami a Kossuth Lajos utcában volt, az Úttörő Áruház mellett, akkor bizony kiléptem a sorból, felszálltam a villamosra, és mentem az angolórára. Ott aztán elkezdtek az angol hangokat, a „th” helyes kiejtését, hogy nem zö, nem dzö, tedd a nyelved a szájadlásra és így tovább.

Azt megint nem tudom, hogyan kerültem haza, de egyenesen hazamentem, valószínűleg még jártak a villamosok meg a Baross-utcai, 74-es troli. Amire emlékszem a továbbiakból, hogy volt nyolc körül Gerő Ernőnek egy felháborító beszéde. Aztán sokáig fennmaradtunk, talán hallottunk is lövéseket vagy újabb híreket a rádióban, de erre nem emlékszem. Amire viszont igen, hogy késő éjjel, talán éjfél tájban, az üres utcán teherautók jelentek meg, amelyeknek a platóján emberek álltak, zászlót lengetve. Az egyikről röpcédulákat szórtak. Apám lement, felhozott egyet, talán még most is megvan. Valami ilyen aláírása volt: „A dolgozó nép”. Így ért véget október 23. a Baross utcában.

A további napok összefolynak, inkább szakaszokra emlékszem. Szerdán, 24-én és még egy-két napig harcok voltak, de mi abból nem láttunk semmit. Időnként teherautók robogtak végig a Baross utcán. A Kossuth Rádió klasszikus zenéket játszott, Liszt *Les Préludes*-jét, Beethoventól az *Egmont-nyitányt* és a *Sors szimfóniát*, mindegyiket többször is. Közben mindenféle felhívásokat olvastak be. Talán pénteken, nagy felháborodásomra, Szepesi György szólott a pusztító, fegyveres ellenforradalmárok ellen. (A rendszerváltás után ezt a szöveget is elolvastam, utólag is felháborító volt, de kevésbé. Akkor nagyon dühös voltam miatta.) Valamikor, talán a hétvégén, többször lementünk a pincébe, annyira lóttek. A mi tüzelőspincénk kicsi volt, és közvetlenül az utcára nézett a rácsos leöntőablaka, feltehetően ezért egy közös, nagy pincébe mentünk, ott a többi lakóval együtt féltünk. Mintha valaki rádiót is lehozott volna, de ebben nem vagyok biztos.

Hamarosan probléma lett az élelem. Egy csendesebb napon Apámmal kigyalogoltunk ketten a Kerepesi úti temető mellett, a sportpályákon túl egy kenyérgyárig (azóta sem jártam arra), és hosszú sorban állás után, több két-kilós kenyérral gyalogoltunk haza.

A második hét, november 3-áig, szombat éjjelig maga volt a boldogság. Valamikor a hétvégén elhallgattak a fegyverek, Nagy Imre kormánya békét teremtett, úgy látszott, győzött a forradalom. Valamelyik délelőtt, amikor kinéztünk a Baross utcába a Kálvária (akkor: Kulich Gyula) tér irányába, a távolban azt láttuk, hogy hosszú sorban vonulnak keresztben az úton a térnél katonai járművek, néhány teherautón még halottakat is látni véltünk a távolban. Az orosz csapatok vonultak ki Budapestről ezen az útvonalon is.

Akkora volt a békesség, hogy szüleim kiengedtek az utcára. Már nem emlékszem, egyedül vagy kivel mentem.

Vittem magammal nemrég a nyári munka pénzéből (1560 forint, hallatlan összeg!) vett, Exa márkájú, NDK, tükröreflexes fényképezőgépet is, és csináltam egy tekericsnyi felvételt.

Ezeket később dugva őrizgettem, olyan jól eldugtam, hogy mostanában nem találom. Talán egyszer előkerülnek. Arra emlékszem, hogy jártam a Móricz Zsigmond körtérenél, és a mai McDonald's környékén lefotóztam egy új plakátot. Rákosi Mátyás ismert, nagy fotója volt rajta, ahol a mezőben a búzát morzsolgatja. A felirat: „Ez a gnóm a magyar nép legaljasabb gyilkosa!” A Kálvin téren láttam és le is fotóztam egy nyitott adománygyűjtő ládát, benne százasokkal (mintha ma tízezresek hevernének ott). A felirata szerint „Forradalmunk tisztasága megengedi, hogy ÍGY gyűjtsünk az áldozatok családjainak”. (Ezt is emlékezetből idézem.) Jártam a Harminckettesek terén, ahol a szobor előtt elesett felkelők friss sírjain égtek a gyertyák, és a Körúton, ahol egy mésszel leöntött holttestet, nyilván orosz, egy kitépett redőnnyel takartak le félig. Jártam az Üllői út sarkán, a Kilián laktanyánál is, mindenfelé rengeteg volt a rom, az út tele kiegészítéssel vagy csak kilőtt tankokkal (fotó), katonai autókkal. Sokan szedtek le ezt-azt a roncsokról, hátha használható. Én is találtam izzókat, de semmire nem voltak jók, más foglalat, más feszültség...

A főútvonalakon hullámozott a tömeg, és a szörnyű pusztítás látványa ellenére mindenki sugárzóan boldog volt. Ha egy központi élményt kéne megneveznem 56-ról, akkor az ez lenne, ez a boldogság a győztes forradalom néhány napja idején.

Az újságvásárlás többnyire ingyenessé vált, tucatnyi új újságot hoztak, igyekeztünk mindegyikből szerezni. Ezek máig megvannak. Nagy szenzáció volt az *Irodalmi Újság* egyheti szünet után megjelent forradalmi száma (ez is megvan), benne Illyés *Egy mondat a zsarnokságról*, Németh László: *Emelkedő nemzet*, Déry Tibor írása és egy Tamási Lajos nevű költő friss verse: *Piros a vér a pesti utcán*, ami ugyan nem volt nagy irodalom, de nagyon kifejezte sokak érzéseit.

A szórványos lincselések, amikor a tömeg ávosokat az utcán agyonvert, nem voltak központi téma, mindenki biztos volt, hogy ezek az atrocitások megszűnnek, amint helyreáll a rend. A Köztársaság téri pártház ostroma már komolyabb incidens volt, de az általános optimizmusban valahogy elsiklottunk efelett is. Hétfőtől már mindenki újra dolgozni fog, megkezdődik az újjáépítés, új élet lesz – ez volt a közhangulat.

Szombaton este Mindszenty bíboros beszélt a rádióban. Nem volt rokonszenves, amit mondott, pedig érződött rajta, hogy visszafogta magát. A forradalmi napokban egyetlen, jelentősebb politikus vagy forradalmár sem akarta visszahozni a Horthy-rendszert. Nem volt idő rész-

letes koncepciók kialakítására, a téma a szovjet csapatok kivonulása volt, később a kilépés a Varsói Szerződésből. Egyedül Mindszenty beszédén éreztünk visszafordulást a múltba. Mindenki más mintha egy javított szocializmusban (szociáldemokráciában?) gondolkozott volna. Amikor vége lett a beszédnek, úgy éreztem, ezt még egyszer el kell olvasni a holnapi újságban. Erre azonban csak 1989 után került sor, a vasárnapi újság, ha kinyomták is, már nem jutott el az olvasókhöz a hajnali orosz támadás miatt.

November 4-én ismerős hangra, ágyúzásra ébredtünk, rohantunk le újra a pincébe, amire már napok óta nem volt szükség. Több napot át éltünk lenn.

A házmester bezárta a ház kapuját. Emlékszem, hogy egyszer, amikor szünetelt az ágyúzás, az udvaron seprűvel söpörte össze a srapszeleket, az apró ágyúlövedék-darabkákat, mintha leveleket söpört volna. Hallgattuk a rádióban Nagy Imrét („csapataink harcban állnak”) és az Írószövetség segélyfelhívását.

Amikor egy időre elhallgattak az ágyúk, újra felmentünk a lakásba. Világháborús tapasztalat volt, hogy az ablakokat nyitva kell hagyni, különben a légnyomás betöri őket. Ez általában siker is volt, kivéve egyszer, amikor a dupla ablak felét zárva hagytuk, ki is tört, amikor a közelben ágyúztak.

Egyszer, amikor éppen fenn voltunk a lakásban, közelről kezdtek ágyúzni, és tankok dübörögtek az utcán. Nagyon féltünk, már nem volt mód lerohanni a pincébe, ezért Apám utasítására a legvastagabb főfal mellé álltunk az előszobában, az tűnt biztonságosabbnak. Egy vagy két szomszéd is bejött, emlékszem, egy szomszéd néni sírva közölte, hogy ő bepisilt az ijedségtől.

A házunk egyetlen, kis belövést kapott a harcok során, ha jól emlékszem, a második menetben, november 4. után. Ekkor orosz tankok úgy mentek végig a Baross utcán, hogy forgott az ágyújuk, és válogatás nélkül löttek minden irányba. A ház sarkát, ami kiugrik a síkból, érte a találat, a második emelet felső részén a golyó kiütött egy nagy harapásnyit a sarokból. Senki sem sérült meg a lakók közül.

Halványan emlékszem, hogy a kiújult harcok harmadik-negyedik napján orosz katonák jöttek be a pincébe, nyilván harcolókat kerestek. Nagyon féltünk, de hamar elmentek, nem vittek el senkit, semmit.

Ahogy a forradalom békés pillanataiban a boldogság, most a teljes reménytelenség volt az alapélmény. Az időjárás is ezt jelenítette meg: október végén kisütött a nap, a november viszont szürke volt és reménytelen.

Ahol laktunk, a két nagy téren (Horváth Mihály tér, Kálvária tér) tucatjával álltak a tankok. Úgy emlékszem, több hétig ott maradtak, de váltották egymást, azaz napon-ta többször tankok csörömpöltek végig a Baross utcán. A hangjuk máig a fülemben van. Azt is akkor láttam éle-

temben először, hogy a tank úgy is meg tud fordulni, hogy elindítja a két lánctalpát ellenkező irányba, és megpördül a tengelye körül. Félelmetes volt.

Bár már véget értek a harcok, hírek terjedtek el, hogy az oroszok kiviszik a fiatal fiúkat Ukrajnába. Hittük is meg nem is (utólag kiderült, volt ilyen), mindenesetre a szüleim hetekig szobafogságra ítélték, amit nagyon nehezen viseltem el. Állandóan hangosan rádióztam, különösen a *Voice of America Jazz Hourt* hallgattam gyakran. Szegény Apám sokat szenvedett ettől a fajta zenétől.

Egyre több család indult neki a nyitott határnak, hogy „disszidáljon”. Jöttek a hírek ismerősökről, rokonokról. A mi kis családunkban is folyt a vita, hogy kimenjünk-e vagy ne. Húgom és én inkább maradtunk volna. Végül hosszas (túl hosszas) tétovázás után mégiscsak elindultunk, vonattal, Nyugat felé. Erről az útról a 80-as évek közepéig soha, senkinek nem beszéltem, utána is csak egy-két esetben. Ugyanis nem jutottunk át, elfogtak, felírták adatainkat, és a vérünkben volt a fenyegetés (ne feledjük el, a Rákosi-korszak után voltunk), hogy mikor szedik elő ezeket a listákat. Nem szedték elő, de ez az esemény, ami a nemzeti vereséghez hozzáadta a személyes kudarcunkat is, az egész 56 legelfojtottabb emléke számomra. A vonatút emlékeire azért nem (sem) emlékszem, mert a 80-as években Sándor Pál *Szerencsés Dániel* című filmjében egy hasonló vonatutat láttam, meglehetősen hűséggel ábrázolva, és ez keveredik a saját emlékeimmel. Azt tudom, hogy Répcevisnél értünk a határ közelébe. Itt a mozdonyvezető megállt valahol, nagy gőzfelhőt fújt, hogy az is álcázzon minket, és le kellett szállnunk; elindultunk, amerre a határt sejtettük.

De nem jutottunk messze, a semmiből (ködből?) orosz katonák bukkantak elő, géppisztolyt szegeztek ránk: sztoj. Ami ekkor történt, ma sem szívesen emlékszem, életem legszomorúbb pillanatainak egyike. Az emberek zokogtak, összeomlottak, kérelték az oroszokat mindenféle nyelveken, hogy engedjenek el minket. Többen lecsatolták óráikat, és azt kínálták a katonáknak, hiszen még élénken élt az emlék, hogy 1945-ben az oroszok órákat (csaszi...) zabráltak.

Ezek most nem fogadtak el semmit, és betereltek minket egy épületbe, ahol óráig (talán egy éjszakán át?) várakoztunk. Emlékszem, hogy a folyosón örködött egy orosz katona. Furcsa volt, hogy fából volt a pisztolytáskája. Mai fejéssel elképesztő módon elkezdtem „beszélgetni” vele, hiszen akkor már öt éve tanultam oroszul: négy évig az általános iskolában, egy évig gimnáziumban.

Emlékszem, arról akartam meggyőzni (!), hogy „Ausztria kapitaliszt, nyutral, Vengrija szocialiszt, nyutral” lehet. Nem győztem meg, de nem is bántott.

Később (másnap?) átvittek mindenkit Szombathelyre, egy óriási csarnokba.

Ott a felnőtteket behívták egy irodába, felvették az adataikat, utána elengedtek.

Hogy ez hogyan történt pontosan és hogy hogyan utaztunk vissza Budapestre, teljesen kitörlődött az emlékezetemből. De arra emlékszem, hogy ez volt az az esemény, amikor Apám teljesen összeomlott, összetört, minden reményt elvesztett.

*

Mindent összevetve, azt mondhatom, hogy 1956 az életem meghatározó élménye, meghatározó nemcsak abban az értelemben, hogy fontos volt, hanem hogy belejátszott későbbi orientációm kialakulásába, abba a bizonyos ellenzékiségbe. Boldog vagyok, hogy már tizenöt éves voltam 1956-ban, azaz már valamennyire éretten (koraéretten?) követtem az eseményeket.

Utóbb a rendszer nem engedte be az 56-ról szóló könyveket az országba, én is külföldi útjaim alatt olvastam ilyet először. Amit kinn szereztem, azt vagy kinn is hagytam, ismerősöknél, vagy megkértem nem magyar beutazókat, hogy csempésszék be. Így jutott be a 70-es évek végén Bill Lomax könyve. Egy kolléganőmmel foglalkoztunk a gondolattal, hogy kéziratnak lefordítjuk, de aztán Krassó György megelőzött, sokkal komolyabb munkával és jegyzetekkel.

A 70-es évek végén megismerkedtem Bernben Gosztanyi Péterrel, aki ott létrehozott egy (valószínűleg egy személyes...) Osteuropabibliotheket, és afféle elosztópontként működött: különböző szervezetektől, kiadóktól kapott mindenféle, Magyarországon tilos könyveket, és ezeket szorgalmasan osztogatta minden látogatójának. Amikor 1983 őszén vendégtanárnak kikerültem Nyugatra, azonnal írtam Gosztonyinak (Pestről nem mertem volna), és kértem, hogy ha van anyaga, küldjön egyetemi címemre. Hamarosan nagy doboz érkezett, tele tilos könyvekkel és két videokazettával (akkor már volt VHS videózás), amelyeken a BBC, illetve a CBS 56-os műsorai voltak. (Ma is megvannak, átmásoltam őket DVD-re.) Amikor feleségem és gyerekeim 83 végén meglátogattak, bementünk az egyetem videoszobájába, és megnéztük 1956-ot. Tudom, hogy az élményt nem lehet továbbadni, de legalább megpróbáltam.

Évekig tartott, amire barátaim segítségével hazacsempészünk a könyveket és a videókat. Mire befejeztük, nem sokára ott volt a rendszerváltás.

2008. július 30.

Szívügyből szégyen

Régóta nyomja lelkemet szívügyem, a film, szembenézni állapotával immár elkerülhetetlen.

Azt kell mondanom, hogy mára szégyen lett a film. Az emberiség szégyenévé vált egy művészetet is nyújtó műfaj. A fényírás a sötétség játékvá vált, végérvényesen. Talán nem is lehetett másképp, hiszen a születésétől fogva Janus-arcú állott elénk. A természettel szöges ellentétben álló gépi mechanika működtette, és a fogaskerekeken futó tekercek csak az élő idő és tér változhatatlanná merevített, konzervált arcát rögzítették. A film kimerevítő hajlama oly erősen kötődik a kulcsinhez, hogy a látszatos külvilág konzervált tere és ideje bénítóan hatott vissza a művelőire is, amit csak a legerősebb imaginációval rendelkező valódi alkotók tudtak időnként föloldani. A film Janus-arcának fényesebb oldala az volt, amit Buñuel rögtön meglátott benne: az álom és az imagináció¹ leképzése. A tér és idő álomban föloldódó képlékeny, a lényegi mögöttest fölmutató világa. Mindaz, ami épp a filmben és atyjánál, a fotóban a legnehezebb: az adott külső látvány ellenében a kép mögöttit láttatni. Most már nyilvánvaló: erre használtuk legkevésbé. Lett belőle a lelket-szellemet torzító zsigeri képáradat, laboratóriumi módszerrel adagolt mérgekkel. Tudjuk, Mefisztó ott bábáskodott a kezdetektől, gyilkos aranyától így válhatott a film iparrá, a Holly-woodoo² által vezényelt (és gondosan elhallgatott) globális bűnügyi történeté. A pénztologatóktól mást várni, persze, illúzió volt, nekünk, filmkészítőknek kellett volna másnak lennünk. Nem lett volna szabad becsvágyó hadvezéreké, narcisztoid bűvészekké, csalafinta mutatóványosokká vagy pénzsóvár gölemgyártókká válnunk. Ahogy az idős Ingmar Bergman összegezte az *Expressen*ben: „Elegem van a mészárosok és a prostik céhéből.”

Már a film megjelenésekor sokan kételkedtek műfajának művészi voltában, és felemás érzéseikről írásban is beszámoltak. Bizalmatlanok voltak az újszülöttemmel. S volt igazsá-

¹ Hamvas Béla: „Az imagináció szó annyit jelent, hogy: élet-képzélet. Az élet-képzélet az, ami az ember élettervét készíti. A terv minden esetben üdvterv. [...] Ha az életemet megnyitom (odaadom azért, ami az életnél több), akkor megnyílok az előtt, ami vagyok. Ehhez az imaginációmban, a lételem központjába a normális ember képét kell behelyeznem, és azzá kell válnom. Nem az életélvezeteket hajhászó ember képét, nem a bezárt emberi lét képét, nem az örület és a betegség képét. Ez az életmű: többé lenni, mint az életem maga. És ami több bennem, mint az életem, csak az, amit halálom után magammal viszek.” (*Mágia Szutra*)

² Jankovics Marcell filmrendező találó megnevezése.

guk. Mint minden új jelenségnél, a kezdetekben sokkal jobban érezni annak eredeti jellegét. Ma már látjuk, valóban a film Janus-képének sötétebb arcéle bizonyult alapvetőbbnek. Úgy is mondhatnám: kettős természetéből fakadóan egy műfaj sötétebb oldala fölfalta és magához szippantotta művelői zömének lelkét, s ezzel valójában megsemmisítette saját világlását. Ezt akkor is elsődleges oknak tartom, ha ma nagyrészt a film kufárgazdait, a filmbe fektetett sok pénzt hibáztatjuk a műfaj kórnás állapotáért.

Tisztelet és szeretet a fényíróknak, az álmodó és képzeletet sugárzó mozgóképek létrehozásába belerokkantaknak! Innen ölelem őket, az ő képen túli világuk segített helyet találnom ebben a világban, és most is az ő raktárakba suvasztott költészetükre támaszkodom.

Lássuk be: meghalt a film, az igazi. Talán éppen akkor, amikor korosztályosa, a jazz, tehát évtizedekkel korábban, mint hogy ezt a túl sokáig magamban rágott véleményt kiböktem volna. Ugyan a művészeteknek minden korban voltak bujdosó királyai, búvópatakjai, földalatti, titkos őrzői (és más műfajokban ebben a hajnal előtti legsötétebb pillanatban is vannak), de a film esetében ez most sajnos kizárt. Nem a filmes bátorság, hűség, kitartás egyre fogyó erényei miatt – ezek még fölwillannak most is párszor –, ennél végzetesebb oka van.

A látásunk homályosult el. Hosszú időre. A képzelet látta mögöttes képet – a valódit – ma már nem láthatjuk, mert eltömődött a szív és a szem közti „csatorna”. És ami még szörnyűbb: „félvak” lesz gyermekként a még született tehetség is. Jó ideig. Mert mindennek oka nem a hályog vagy a szürkületi vakság, ami le- vagy föltéphető lenne. Az elhomályosodás oka és egyszersmind az eszköze is éppen a védtelen gyermekre zúdított, mindent elborító mozgókép.

...látomás és cselekvés mindig együtt jár.

Abban mindenki egyetért, hogy a gerinc végleges megerősödését megelőzően káros lenne súlyemelőnek nevelni a gyermekeket. A testtől-lélekké váló élelemre is kezdenek odafigyelni, de senki és semmi nem védi a zsenge szellem érlelését, kialakulását. Sőt! A felnőttek tudatlansága nyakra-főre önti a kisgyermekre a bénítóan ható, mert kész gondolatokat láttató/tálaló mozgóképet, de például az idegen nyelv idő előtti oktatásával is sokat árt. A több nyelvet beszélő Kodály rádió-előadásaiban többször hangsúlyozta, hogy a tizedik-tizenkettedik év betöltése előtti idegen nyelv tanulása, amely a fogalmak, az „értelmi gerinc” végleges kialakulása előtt történik, komoly lelki és

értelmi zavart kelt. A mese hiánya például a lelki-szellemi elrendeződésben okoz helyrehozhatatlan károkat. Miközben a felnőttek mindebben és mindenben a „fejlődés” és a „hasznos ismeretek” önáltató hazugságát hirdetik, a gyermekkor első évtizedében mindezek visszafordíthatatlan lelki-szellemi torzulást okoznak.

Nézzük a mozgóképet. A mozgókép készen adott, változhatatlanul rögzült képsoraival, azaz gondolataival a gyermekkor első évtizedében elnyomja és eltorzítja a még kiforratlan, megformálatlan imaginációt. Konkrét, kész képzetet nyújt, ezáltal visszafogja a saját, még kialakulatlan belső képzeletet. Ezzel elbizonytalanítja a gyermeki lelket, elhomályosítja látásukat, és ön-kép nélkül bizonytalanná teszi a jövőjüket. Archaikus tanítások mondják, hogy amiképpen elgondoljuk a végső valóságot, úgy is viselkedünk, ezért látomás és cselekvés mindig együtt jár. A tíz-tizenkét év alatti gyermekeknél – ellentétben az állóképpel, ami mozdulatlansága révén még színvonaltalansága esetén is képzeletet hív elő, a lélek mozditja meg a képet – a legjobb minőségű mozgókép is árt. Kész gondolatmintáival a saját gondolatot kialakító képzeletet bénítja meg. Helyette mozdul. Ráadásul megtévesztőbb más műfajoknál, mert a külsődleges látvány szemfényvesztésével a hiteles valóság illúzióját kelti. A film valóság-tévesztő „ruhájával” a minden gyermekben meglévő élő isteni képet egy változhatatlanná rögzült, külső realitásképpel írja fölül. Ember alkotta, kész mintával köti béklyóba a bimbózó lélek Teremtőtől kapott, egyedülálló világát. Gyöngíti és elsorvasztja az eredendő belső imaginációt. Bármilyen egyszerű és igaz mozgóképről legyen szó, ebben a korosztályban ez lélekölő. És többszörösen az, ha olyan képfolyam-kloákát önt ránk, mint azt ma nagyiparilag teszik a mozgóképpel. Ellentétben a mérgezett képen csüngő tömeggel, a mozgóképgyártatók pontosan tudják, mit érnek el kióklált meséikkel, kicentizett színeikkel és hangjaikkal, a tudatosan adagolt zsigeri hatások precíz infúziójával. (Jól példázza ezt a mozgókép nyersanyagának és befogadásának megváltozott módja is: a filmszalaggal ellentétben az elektromos kép létrehozásához nem kell a fény melegsége, ezért azt visszaadni sem tudja; a mai mozgókép nem a fejünk fölött ívelő fényből tárul a szemünk elé, hanem direkt szembe sugároz.) Teszik ezt jól átgondolt és központilag vezényelt hadjárattal, katonai leosztású, stratégiai terjesztéssel.

Hány szülő védi meg gyermekének formálódó lelkét és tudatát, vagy a még védtelenebb tudattalanját ezektől az orvtámadásoktól? Hányan fordulnak szembe a ránk erőltetett életrenddel és a mindent átszövő, kiszolgáló intézményhálózatokkal? Mekkora elhatározás és akarat kell, hogy gyermekeink esetében kikerüljünk a mozgóképnek a zsebekből is csörgő – immár fegyverré vált –, jobb sorsra érdemes műfaját!

**...mostanra megölje bennünk
az elemi kíváncsiságot
a rengeteg kép.**

Valóság lett Hamvas Bélának az *Álarc és koszorú*ban, még a 30-as években leírt igazsága, miszerint az ideológiát hamarosan felváltja a mozgókép. Felváltotta, és mindent előtött a lelket mérgező, agyat gyaluló tengernyi képszemét. És akárcsak a hangszemét esetében, hagytuk, hogy eltömje érzéseinket, elérje elménket, és mostanra megölje bennünk az elemi kíváncsiságot a rengeteg kép, mind tompábbá és érzéketlenebbé téve bennünket éppen a teremti isteni kép s hang iránt. Ez elől már most, az összedőlés előtt, újkori ősemberekként csak a természetbe és a csöndbe menekülhetünk.

Az elhomályosult látás miatt nem születhet immár normális, láttató film, mert a valóságon felnőtt, sértetlen, ép belső látással rendelkező nemzedékek – a filmművészet létrehozói – jószerivel kihaltak már. Nem véletlen, hogy az igazi nagyok, a filmtörténet művészei mind a második világháború előtt születtek. Az ő imaginációjukat gyermekkorukban még nem befolyásolta a Janus-arcú mozgókép. Az ő szemük még mást ivott magába, más itatta át őket, ezért az ő filmjeik a képen túli valóságot is láttatták. A mi szívlátásunk felemás, már konzerv képekkel is terhelt, hiszen gyermekkorunkban részben mozgóképen nőttünk föl. Bár a mi gyermekkorunkban még legnagyobbbrészt künn, a természetben, az utcákon nevelkedtünk, a ritkán jelen lévő mozgókép mellett belső képzeletünknek nem volt valódi gátja, megnyíló tekintetünk valamennyire még fogékony maradhatott. A belső és a külső kép nagyobb-részt egymásra hangolódhatott, lélek és világ jobban egymásra találhatott. Ráadásául serdülőkorunkban még a mozikban voltak a kamaszodó lelkünket megszólító igazi filmek, a filmművészet beavathatott minket. Alighanem ezért lehetünk az utolsó korosztályok, akik, ha a filmművészet terén igazán épet és egészet már nem is tudunk alkotni, de megélt élményeink tükrében van összehason-

lítási alapunk a film aranykorát és a mai szemétdombot illetően.

Istenem, ments meg minket a filmtől! – ezt kellene sóhajtanom. Mégsem teszem, mert én beleragadtam a fényírás varázsos világába, szeretem a Janus-arcával együtt. Miért filmezek, ha tudom kicsinységem határait, és ha látom, mindez keveseknek kell, és anyagi áldozatot is kér? Miért ez a hiábavalónak látszó erőfeszítés, ráadásul itt, a filmes világ peremvidékén? Mert a belső kényszernek nagyobb a kötelve, mint a külső valóságé. Amit akkor is ki kell hordani, ha az ember féltehetség. A Gondviselő dolga helyére tenni. Érdekes módon nekem most segít leginkább a hely szelleme, sietve súg, üzen, mintha valamit még gyorsan lejegyeztetne általam, még ha dadogva, küszködve is, apró, fényes képmorzskákkal, de folyamatosan szülni készítenek a bennem mozgó képek.

Nagy kérdés, születhet-e mégis a jövőben valódi, belső látású film, ami a kép mögé lát, ami a kép mögöttit láttatja. Esély van rá, ha lesz valahol olyan, erre született gyermek, aki mozgókép nélkül éli első évtizedét, utána a maga szűzies tisztaságában kibonthatja és meg is valósíthatja ezt a műfajt. De valljuk be, ez szinte a lehetetlennel határos. Ha a csoda megtörténne, arra még kevesebb az esély, hogy egy ilyen életművel találkozzunk. Hozzáértők szerint a világ filmforgalmazásának szinte az egésze – beleértve a világhálót is – három bankhoz köthető.

A fentiek szerint tehát, valódi film már csak egy áram nélküli, megtisztult világ után lehetne, ami, ugye, nonszensz. Vagy a dolgok természete szerint egy hullámvölgy után ismét kezdődne minden előlről? Nem valószínű, mert az az egy biztos, hogy az újabb korszakot már nem az anyagelvűség fogja uralni. Hol lesznek akkor már a ma mindenhatónak vélt pénztologatók, kártyaváraikkal együtt? És, sajnos, hol lesz a film is...

Lehet, hogy onnan, a nem túl messzi jövőből nézve mindez nevetséges kicsinység, de hát mi a régi, fényes filmek szívügyét nem tudjuk elengedni. Képzeletünkben még él.

Késő van, eloltom a villanyt, és megpróbálok álmodni.